

דרוש

בס"ד

פרשת וילך, תש"פ, מספר 1338

אשריך הר העברים ... יען בך מבחר קברים אפרים חזן

על אחת הקינות הללו יצא קצפו של ר' אברהם אבן עזרא בפירושו לבר' מו:כג. הוא מסתייג מן הדרש על יוכבד שנולדה בין החומות, שאם כן הרי שילדה את משה כשהיא בת מאה ושלושים! הוא מוסיף ומתרעם: "ולא די לנו זה הצער עד שעשו פייטנים פיוטים ביום שמחת תורה 'יוכבד אמי אחרי התנחמי' והיא בת ר"נ שנה". הנה לפנינו עדות ראב"ע על פיוטים מעין אלה שנהגו בשמחת תורה, והוא מסתייג מהדרך שבה יוכבד מוצגת כמי שמתאבלת על מות בנה, דבר שאינו עולה בקנה אחד עם ההיגיון הצרוף. ראב"ע, כמשורר פורה, יודע גם יודע, כי אין כאן אלא דרך ספרותית של הבעת צער, אך לצרכיו הדידקטיים הוא מעדיף להתעלם מכך, ולתקוף את העניין כולו כדבר שאינו מתקבל על הדעת. מעניין שאבן עזרא עצמו תרם את אחד הפיוטים הנפוצים על מותו של משה. זהו הפיוט 'אשריך הר העברים / על ההרים הגבוהים'.³

אשריך, הר העברים / על ההרים הגבוהים
יען בך מבחר קברים / הקבר איש האלהים.

בלבבי לבה וכף אף / על מות ציר נאמן אשר לא
קם כמוהו עוד ומלאך / נראה מתוך הסנה לו
בוער באש הסנה אף / לא נאכל עצמו וחילו 5

ויואל עיניו להרים / ויקרא אליו אלהים
הסתיר פניו הקרים / מהביט אל האלהים
אשריך...

רבו מופתיו אף באמונה / אל חי עצמו בעצמה
הוא הנחיל דת נאמנה / דת מלאה דעת וחכמה
קבל הוריד ואל נא / תשא אל איך היה וכמה 10

הנפלאים הזכורים / למה יקצף האלהים
הדוברים עליו שקרים / לא האמינו באלהים
אשריך...

הוא הוריד לוחות שמים / ובעת תעיתי במעלי
ארבעים יום פעמים / לא אכל לחם בשלי
איך אכל לחם ומים / אשתה כי נאסף פלילי 15

שפרש לי סוד אמרים / שאמר לו האלהים

³ שירי הקודש של אברהם אבן עזרא, מהדורת י' לוי, ירושלים תש"ם, עמ' 181-183.

פרשתנו מציגה את יומו האחרון של משה. הוא מכין את העם לקראת הכניסה לארץ ומציג בפניהם את יהושע, מחזקו ומברכו. בהמשך הוא מוסר את התורה לידי בני לוי ולידי זקני ישראל: "ויכתב משה את התורה הזאת ויתנה אל הפהנים בני לוי הנשאים את ארון ברית ה' ואל כל זקני ישראל" (דב' לא:ט). המדרש מסביר:

ויכתב משה את התורה הזאת ויתנה אל הכהנים בני לוי – וכי תורה אחת כתב והלא שלוש עשרה תורות כתב?! שתים עשרה לשנים עשר שבטים ואחת לשבטו שללוי, שאם ביקש אחד מן השבטים לעקור דבר אחד מן התורה יהא שבטו שללוי מוציא תורתו ומגיהה מתוכו.

שבט לוי הוא אפוא "שומר החותם" לבל תהיה סטייה מן המקור שנכתב על ידי משה. בהמשך משה מצווה על מצוות 'הקהל' ועל קריאת התורה בציבור. כך הדגישה התורה את דמותו של משה כנותן התורה ומנחילה לישראל. מגמה זו מתחזקת בסוף הפרשה, בציווי של הקב"ה לכתוב את "השירה" וללמדה את בני ישראל.

שתי הזדמנויות ניתנו לפייטנים לעסוק בדמותו של משה: בפיוטי חג השבועות – זמן מתן תורתנו, ובשמחת תורה – מועד סיום הקריאה בתורה. פרשת "וזאת הברכה" על שני חלקיה: ברכתו של משה והעלייה להר נבו, ופטירתו של משה, ומאוחר יותר גם ההפטרה הפותחת ב"ויהי אחרי מות משה עבד ה'" הציבו לפייטנים השונים נושא שלא יכלו להתעלם ממנו: משה, דמותו ופטירתו. הנושא השתלט עליהם עד כדי כך שכמה וכמה משירים אלה נתחברו כקינות שהעיבו על שמחת החג, ועל השמחה בסיומה של התורה.¹ מתוך הצער על מותו של אבי הנביאים, שמו הפייטנים דברי קינה ומספד בפיה של יוכבד, המתאבלת כביכול על מות בנה האהוב.²

* אפרים חזן הוא פרופ' אמריטוס, המחלקה לספרות עם ישראל, אוניברסיטת בר-אילן.

¹ על כל העניין בהרחבה ראו: א' יערי, תולדות חג שמחת תורה, ירושלים תשכ"ד, עמ' 166-179.

² על פיוטים על מיתת משה ועל אבלה של יוכבד ראו: ב' בר-תקוה, סוגות וסוגיות בפיוט הפרובנסלי והקטלוני, באר שבע תשס"ט, עמ' 426 – 477, וכן ש' אליצור, שירה של פרשה – פרשות השבוע בראי הפיוטים, ירושלים תשנ"ט, עמ' 342-347.

לבה". המילה היחידאית "לבה" יוצרת קשר מידי עם מעמד הסנה המתואר בפירוט בהמשך. המחרוזת השנייה עוסקת במסורת המועברת מדור לדור, הן במה שכתוב במפורש בתורה והן במה שהועבר בעל פה, איש מפי איש. עוד מדגיש המשורר את הורדת הלוחות פעמיים ואת עלייתו למרום: "אַרְבָּעִים יוֹם פָּעַמִּים / לֹא אָכַל לֶחֶם בְּשָׁלִי", ומכאן מידה כנגד מידה והכרת הטוב, "איך אוכל לחם ומים אשתה". משה מופיע בשיר בשלושה כינויים: "ציר נאמן", "פלילי", "עניו". הנקודות העולות בשיר הן מן הנושאים שהדגיש אבן עזרא בפרשנותו, והדבר בולט במחרוזת האחרונה שבה הוא רואה את מרכז ספר שמות בהתגלות השם המפורש מפי ה'. הפיוט מסיים בשבחו של משה כמנחיל תורה לישראל:

מה נִכְבַּד מִקְרָא וּמְדַרְשׁ / דָּת, הִיְתָה אָמוֹן בְּשַׁחַק
הוֹרִישָׁה עֲנִיו, וְיִרְשׁ / דוֹר מְדוֹר, קְרוֹב לְמִרְחָק...

לא ניכנס להבדל שבין 'מקרא' ל'מדרש', ומשמעו ומקומו של כל אחד מהם בפרשנות הראב"ע.⁴ נושא זה הוא מחקר נכבד בפני עצמו, אך דמותו של משה כמנחיל התורה ומורישה לישראל עולה בבירור מן השורה השנייה. שורה זו מביאה את הפסוק "תורה צוה לנו משה, מורשה קהלת יעקב", ועושה את ה'מורשה' לחלק מפעילותו ומעשיו של משה. זאת ועוד, מורשה זו שהנחיל משה לישראל מתגלגלת ועוברת מדור לדור, עד למרחקי הדורות, מכוח מורשתו של משה. שורה זו מתבארת יפה מפירושו

של ראב"ע לדב' לגד: "תוֹרָה צְוָה לָנוּ מֹשֶׁה – זֶהוּ שֵׁישָׁא⁵ וַיֹּאמֶר דוֹר לְדוֹר: כֵּךְ הֵעֲתַקְנוּ מִפִּי מֹשֶׁה יְרוּשָׁה בִּידְנִי".

נמצאת למד שמה שאמר ראב"ע בדרך השיר, עשוי למצוא את ביאורו המלא מתוך פרשנותו למקרא ומדבריו בכתביו העיוניים.

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:
<http://www1.biu.ac.il/parashah>
כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
יתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.

f [הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן](#)
יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
עורכת לשון: רחל הכהן שיף

⁴ לעניין זה ראו: ע"צ מלמד, **מפרשי המקרא**, א-ב, ירושלים תשל"ה, עמ' 678-694.

⁵ חוזר אל 'ישא מדברותיך' בפסוק הקודם וביאר שם "כי הם ילמדו התורה, והם המעתיקים על התורה שבעל פה. ישא - כל אחד ואחד ואם הם רבים, כי אשר דברת ישאו, כי הם נושאי התורה".

ובמותו בְּרַךְ יִשְׂרָאֵל / וַיְבָרֶךְ אוֹתָם אֱלֹהִים
אשריך...

מה נִכְבַּד מִקְרָא וּמְדַרְשׁ / דָּת, הִיְתָה אָמוֹן בְּשַׁחַק
הוֹרִישָׁה עֲנִיו, וְיִרְשׁ / דוֹר מְדוֹר, קְרוֹב לְמִרְחָק
20 וַיְסוּד הַשֵּׁם הַמְפָּרֵשׁ / עַל סֵפֶר אֱלֹהֵי שְׁמוֹת חֵק

וַיִּקְרָא סוּד הַסְּפָרִים / וַיְדַבֵּר אֶתְּוֹ אֱלֹהִים
דָּבַר אֱלֹהֵי הַדְּבָרִים / וַיְבָרָאשִׁית בְּרָא אֱלֹהִים
אשריך...

1. **הר העברים**: הוא הר נבו, דב' לב:מט. 2. **הקבר**... **האלהים**: קברו של משה הנבחר והחשוב מכל הקברים. מל"ב כג:ז. בצירוף 'הקבר איש האלהים' השתמש ראב"ע בדרך לשונית שהוא מרבה להצביע עליה בפרשנותו; העיקרון של 'משרת עצמו ואחר עמו'. אף כאן יש לקרוא 'הקבר - קבר איש האלוהים'. 3. **לבה**: להבת אש, שמ' גב, ועניינו כאן צער וכאב על מות משה. **ציר נאמן**: הוא משה, במ' יב:ז. 4-3. **לא... כמהו**: על פי דב' לד:י: "ולא קם נביא עוד בְּיִשְׂרָאֵל כְּמֹשֶׁה". 5-4. **ומלאך... וחילו**: שמ' גב, וראו פירוש ראב"ע שם לפסוק ד' "ונקרא המלאך בשם הנכבד...". 6. **עניו להרים**: להביט אל המראה ולהבינו. 7-6. **ויקרא... האלהים**: שמ' ג:ד. 8. **רבו מופתיו**: הרבה נסים ומופתים נעשו על ידו. **אך... בעצמה**: הקב"ה הוא שנתן בידו כוח ועוצמה לעשות את כל האותות והמופתים, דב' לד:יא-יב. 9. **הוא... נאמנה**: משה קיבל תורה מסיני. 10. **קבל הורייך**: קבל את מסורת הדברים, כפי שנמסרו מדור לדור. 11-10. **ואל... הזכורים**: אל תפקפק בסיפורי הנפלאות שבתורה. **למה... האלהים**: קה' ה:ה. 12. **הדוברים... באלהים**: מי שמכחיש את נבואת משה אינו מאמין גם באלוהים, ונבואת משה תיקבע כאחד משלושה עשר עיקרים. 13-14. **הוא... בשלי**: ראו שמ' כד:יח; שם, לב:טו; שם:לד, כח; דב' ט:ט; שם, ט:יח. 15. **נאסף פלילי**: מת משה שהיה שופט את העם, ראו שמ' יח:ג. 16. **בחיינו... האלהים**: על פי דב' א:ה: "הואיל מֹשֶׁה בָּאָר אֶת הַתּוֹרָה הַזֹּאת". 17. **ובמותו**: לפני מותו. **ישרים**: כינוי לעם ישראל, על פי המדרש לבמ' כג: "אברהם יצחק ויעקב שנקראו ישרים דכתיב בהו תמות נפשי מות ישרים" (בבלי, ע"ז כה ע"א). **ויברך... אלהים**: הקב"ה קיבל את ברכותיו לישראל. 18. **מה... דת**: לימוד התורה על פי פשוטה, וגם על פי המדרש הוא חשוב ונכבד. **אמון בשחק**: מש' ח:ל. וראו פירוש רש"י שם. **הורשה לעמו**: על פי דב' לג:ד "תוֹרָה צְוָה לָנוּ מֹשֶׁה מוֹרְשָׁה קְהֵלֶת יַעֲקֹב". **קרוב למרחק**: הדור שהיה עד וקרוב לזמן מתן תורה לדורות רחוקים ועד ימינו. 20. **השם... חק**: שם הוויה ותארי האל מתגלים בספר שמות, וראו שמ' ג:טו, ופירוש אבן עזרא שם. 21. **ויקרא... הספרים**: ספר ויקרא הכולל את הרעיונות העמוקים הטמונים בענייני הקורבנות למיניהם. **ודבר... אלהים**: זו פתיחת ספר במדבר. 22. **דבר... אלהים**: משה אמר דבריו ותוכחותיו בספר דברים, והוא הוא שכתב וסיפר מפי הגבורה את ספר בראשית.

השיר פותח בפנייה ספרותית להר העברים; מהי זכותו ובמה שבחו של הר העברים? "עין בך מְבַחֵר קְבָרִים / הֶקְבֵּר אִישׁ הָאֱלֹהִים". ניכרת כאן היטב השפעת שירו של רבי יהודה הלוי "שלום לך הר העברים". בהמשך שירנו הדובר מקונן, ומספיד את מות משה במשחק מילים "בלבבי